

УДК 331.5

О. О. Зеленська, канд. екон. наук

Ю. В. Краснянська, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВИЙ
СТАН ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ**

Е. А. Зеленская, канд. экон. наук

Ю. В. Краснянская, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА И ИХ ВЛИЯНИЕ
НА ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ**

Olena Zelenska, PhD in Economics

Yuliia Krasnianska, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**PROBLEMS OF THE MODERN LABOR MARKET AND THEIR INFLUENCE ON
THE FINANCIAL STATE OF THE PENSION FUND OF UKRAINE**

У статті продіагностовано сучасний стан ринку праці України в розрізі окремих індикативних показників, здійснено їх порівняння з аналогічними статистичними даними держав-членів ЄС як еталонними в період інтеграційних процесів, виявлено найгостріші проблеми функціонування сучасного ринку праці в Україні та їх вплив на фінансовий стан Пенсійного фонду України. Вивчено досвід провідних держав ЄС щодо реформування ринку праці з метою розроблення рекомендацій, адаптованих до сучасних українських реалій, визначено систему пріоритетних заходів, практичне втілення яких дозволить через реформування вітчизняного ринку праці стимулювати розвиток інтеграційно-глобалізаційних процесів нашої держави в європейський та світовий соціально-економічний простір, а також вирішити гостре питання подолання хронічного дефіциту Пенсійного фонду України.

Ключові слова: ринок праці; зайнятість; безробіття; дефіцит Пенсійного фонду; економічно активне населення; продуктивність праці; заробітна плата; трудові міграції; мотивація праці; освітній рівень працівників; реформування ринку праці.

В статье продиагностировано современное состояние рынка труда Украины в разрезе отдельных индикативных показателей, осуществлено их сравнение с аналогичными статистическими данными государств-членов ЕС как эталонными в период интеграционных процессов, выявлены наиболее острые проблемы функционирования современного рынка труда в Украине и их влияние на финансовое состояние Пенсионного фонда Украины. Изучен опыт ведущих государств ЕС по реформированию рынка труда с целью разработки рекомендаций, адаптированных к современным украинским реалиям, определена система приоритетных мероприятий, практическое воплощение которых позволит посредством реформы отечественного рынка труда стимулировать развитие интеграционно-глобализационных процессов нашего государства в европейское и мировое социально-экономическое пространство, а также решить острый вопрос преодоления хронического дефицита Пенсионного фонда Украины.

Ключевые слова: рынок труда; занятость; безработица; дефицит Пенсионного фонда; экономически активное население; производительность труда; заработная плата; трудовые миграции; мотивация труда; образовательный уровень работников; реформирование рынка труда.

The article analyzes the current state of the labor market of Ukraine in the context of individual indicative indicators, compares them with similar statistical data of EU countries as benchmarks in the period of integration processes, identifies the most acute problems of functioning of the modern labor market in Ukraine and investigates their influence on the financial state of the Pension Fund Of Ukraine. The article also examines the experience of leading EU countries in reforming the labor market, aimed at developing recommendations, adapted to the current Ukrainian realities, determines a system of priority measures, the practical implementation of which will allow through reforming of the domestic labor market to stimulate the development of integration and globalization processes of our country towards European and global socio-economic environment as well as to resolve the urgent issue of overcoming the chronic deficiency of the Pension Fund of Ukraine.

Key words: labor market; employment, unemployment; deficit of the Pension Fund; economically active population; labor productivity, wages; labor migration; motivation of labor; educational level of employees; reform of the labor market.

Постановка проблеми. Активізація інтеграційних процесів України до Європейського Союзу (ЄС) зумовила гостру необхідність покращення соціально-економічного добробуту нації як індикатора ефективності розвитку держави в цілому. Одним із визначальних факторів благополуччя громадян і задовільного фінансового стану фондів централізованих коштів держави, зокрема Пенсійного фонду України, є особливості функціонування ринку праці у країні, оцінювані за відповідними аналітичними даними: рівнями економічної активності населення, зайнятості та безробіття, неформальною

зайнятстю, відповідністю попиту та пропозиції в розрізі окремих професійних груп, міграційним рухом робочої сили, розміром заробітної плати та заборгованості з її виплати, рівнем задоволеності населення трудовими відносинами тощо.

Детальний аналіз зазначених показників свідчить про незадовільний рівень розвитку ринку праці України, який нині, в епоху поживлення глобалізаційних та інтеграційних процесів, не відповідає потребам економіки і спричиняє дефіцитність бюджетних і позабюджетних фондів держави. Крім того, протягом останніх років стан вітчизняного ринку праці погіршився через певні чинники. Воєнні дії на Сході держави спричинили вимушене безробіття на даній території, масову міграцію економічно активного населення поза межі проведення АТО. На українському ринку праці, який виявився невідповідним до таких трансформацій, з'явилися певні проблеми: різке порушення рівноваги, зокрема в розрізі професійних груп, частина яких виявилася взагалі незатребуваною в інших регіонах держави; територіальна концентрація внутрішньо переміщеного населення, що зумовило регіональний дисбаланс на ринку праці; нестача фінансових ресурсів для виплати соціальної допомоги, надання хоча б тимчасового житла таким мігрантам тощо.

За таких умов унеможлиблюється успішне проведення реформ у країні в цілому та подолання фінансової неспроможності бюджетних та державних цільових фондів в Україні. Вирішенням цих проблем може стати науково обґрунтоване трансформування ринку праці нашої держави як базису забезпечення добробуту нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання стосовно особливостей функціонування ринку праці різних рівнів (від світового до внутрішньофірмового), аспекти його розвитку, зокрема щодо впливу на діяльність складових фінансового сектору тощо в Україні вивчали вітчизняні й зарубіжні науковці. Еволюція та сучасний стан українського ринку праці висвітлений у наукових роботах О. Є. Барішнікової [1], Т. І. Балановської, О. П. Гогулі, Н. І. Драгневої [2], Н. П. Танасієнко [3], Л. А. Шимченко [4] та інших. Дослідженню модернізації ринку праці в умовах глобалізації та інтеграції економіки нашої держави приділяли увагу В. В. Онікієнко [5], В. І. Сідоров [6], М. С. Слободчук [7] тощо. Теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних напрямків реформування ринку праці України заклали вчені держав-членів ЄС, детально висвітливши шляхи модернізації у країнах-учасниках цієї спільноти. Серед таких науковців Ритзен, М. М. Йозеф, Циммерман, Ф. Клаус [8], Скарпетта Стефано [9] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вивченню особливостей розвитку ринку праці України, виявленню нагальних проблем, пошуку шляхів їх вирішення, стан вітчизняного ринку праці залишається незадовільним. До того ж проблеми його розвитку загострюють і без того складну ситуацію з достатнім формуванням централізованих фондів грошових ресурсів держави, особливо Пенсійного фонду України. Поглиблення кризових явищ у політичній та економічній сферах потребує якісно нового підходу до ситуації з урахуванням усіх аспектів, багато з яких є недостатньо висвітленими на сьогодні. Доцільним є комплексне діагностування сучасного стану ринку праці в Україні, порівняння ключових показників з країнами-членами ЄС з метою виявлення основних проблем та пошуку шляхів перспективного розвитку ринку праці з урахуванням впливу параметрів його функціонування на фінансовий стан держави, зокрема Пенсійного фонду України. Актуальною є систематизація досвіду провідних держав цієї спільноти, які успішно здійснили трансформування ринку праці, особливо в напрямку прискорення інтеграційних процесів і вирішення проблем наповнюваності загальнодержавних фондів фінансових ресурсів.

Мета статті. Метою статті є всебічне дослідження ринку праці України в розрізі окремих економічних показників, порівняння їх із аналогічними статистичними даними держав-членів ЄС, виділення проблем для нашої країни, у т. ч. тих, що безпосередньо

впливають на ефективність формування централізованих фондів грошових ресурсів держави, зокрема Пенсійного фонду України, та розроблення практичних рекомендацій щодо їх вирішення з використанням досвіду держав-членів ЄС.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2014 року в Україні прослідковується чітка тенденція до зниження частки економічно активного населення (рис. 1). Аналіз абсолютних показників також дає змогу зробити висновок про негативну динаміку цього параметра: економічно активне населення у віці 15–70 років у 2013 році становило 20 824,6 тис. осіб, у 2014 – 19 920,9 тис. осіб, у 2016 – скоротилося до 17 955,1 тис. осіб; економічно активне населення у працездатному віці у 2013 році становило 19 399,7 тис. осіб, у 2014 – 19 035,2 тис. осіб, у 2016 – 17 303,6 тис. осіб [10].

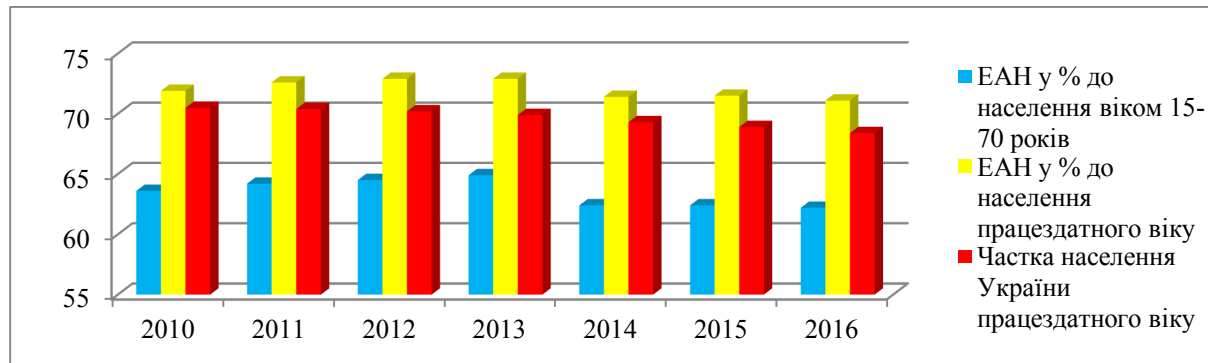


Рис. 1. Динаміка питомої ваги ЕАН України та частки населення працездатного віку протягом 2010–2016 років, %

Джерело: складено автором на основі [10; 11].

Така ситуація свідчить про високе значення коефіцієнта навантаження на економічно активне населення, який поступово зростає, що є катастрофічним для держави в цілому. Коштів працюючих у вигляді єдиного соціального внеску замало для покриття потреб Пенсійного фонду держави, на що вказує постійний дефіцит його фінансових ресурсів.

Основною причиною такого явища є кризова демографічна ситуація. Так, питома вага працездатного населення в Україні (15-64 роки) скоротилася від 70,5 % у 2010 році до 68,4 % у 2016 (рис. 1). За підсумками 2016 року жінки працездатного віку становлять 65,4 % їх загальної кількості, чоловіки – 77,0 %. У міських поселеннях 72,3% населення є економічно активним, у сільській місцевості – 68,5 % [10].

Нині, в період інтеграції України до ЄС, актуальним є порівняння частки економічно активного населення в нашій державі та в країнах-учасницях цієї спільноти. Проведення аналізу, здійснене за показниками Міжнародної організації праці з єдиною методологією розрахунку, свідчить, що частка робочої сили в Україні перебуває практично на рівні середнього значення держав-членів ЄС (рис. 2), що також пов'язане з демографічними особливостями розвитку кожної з них, кризою народжуваності, неоптимальною статеві-віковою структурою тощо. Країни ЄС вирішують цю проблему шляхом максимізації продуктивності праці зайнятого населення, мінімізацією рівня безробіття, проведенням відповідної соціально орієнтованої політики, спрямованої на покращення демографічної ситуації.

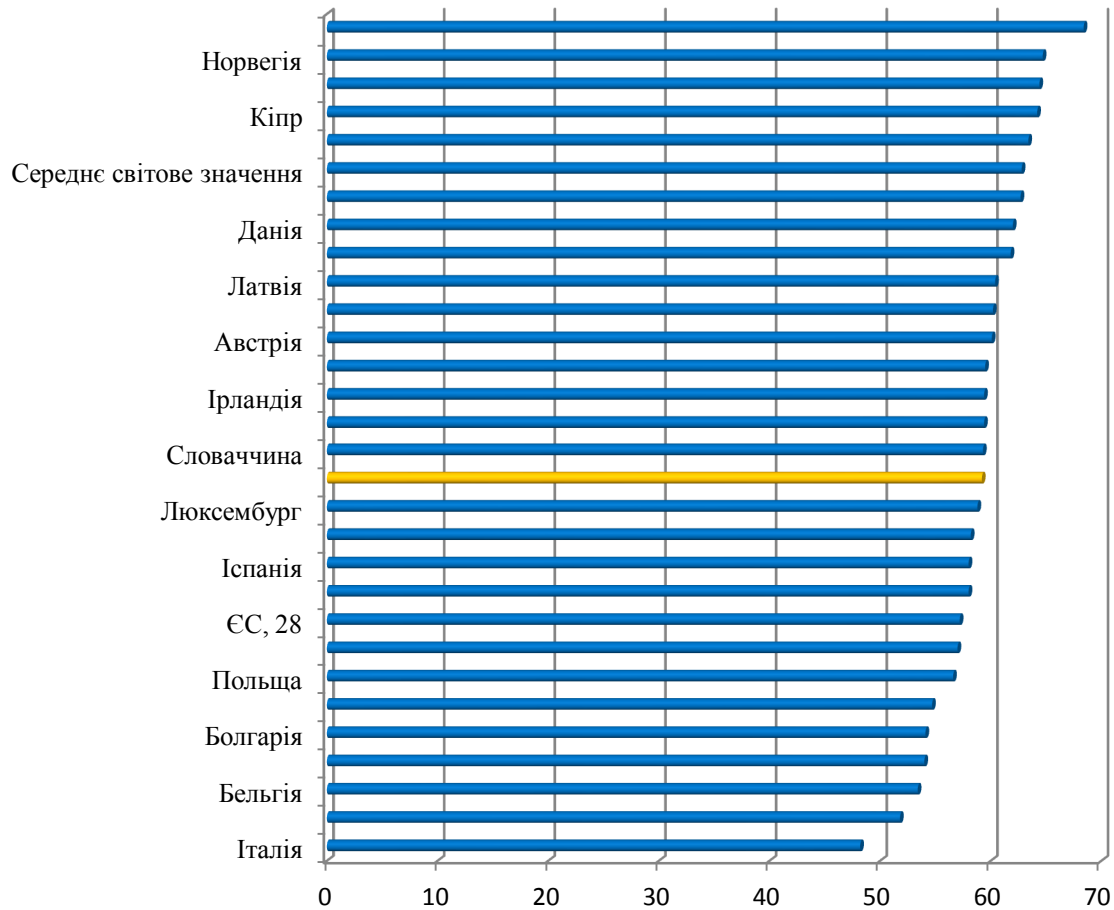


Рис. 2. Частка робочої сили в Україні та державах-членах ЄС у 2017 році, %
Джерело: складено автором на основі [12].

В Україні такі заходи є фактично безрезультатними, що підтверджується аналітичними даними. Незважаючи на високі показники середньорічного фактично відпрацьованого часу (на діаграмі представлено лише офіційні дані Державної служби статистики України, тоді як за експертними оцінками, врахування часу нелегальної роботи виведе нашу державу в першу десятку країн з максимальним значенням досліджуваного показника), ефективність праці в Україні є значно нижча, ніж в усіх державах-членах ЄС (рис. 3) [13].

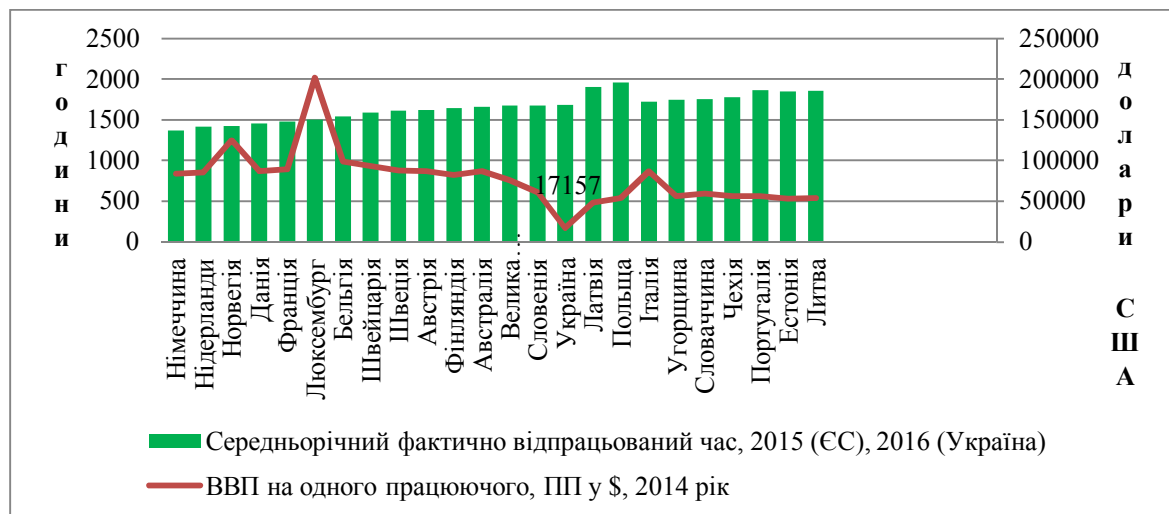


Рис. 3. Порівняння середньорічного фактично відпрацьованого часу (год.) та показника продуктивності праці (\$) України та держав-членів ЄС

Джерело: складено автором на основі [13].

Незадовільні значення показника продуктивності праці в нашій державі пояснюються існуючими тривалий час проблемами. Актуальним є вирішення питань, пов'язаних безпосередньо з конкурентоспроможністю національного господарства: модернізація та оптимізація виробництва, створення ефективної мережі внутрішніх та зовнішніх фірмових зв'язків, формування на підприємствах та на рівні держави наукових підрозділів, постійне практичне втілення розробок, забезпечення сприятливих політичних та економічних передумов для розвитку виробничої та невиробничої сфер, покращення якості менеджменту, модернізація інфраструктури як необхідної умови успішного функціонування національної економіки загалом тощо.

Вирішення кожної з вказаних проблем вимагає детального комплексного вивчення її сутності та розробки обґрунтованого стратегічного плану. Проте, крім зазначених негативних аспектів, є нагальні питання, які стосуються саме ситуації на ринку праці, пов'язаної зі стимулюванням економічно активного населення держави (рис. 4).

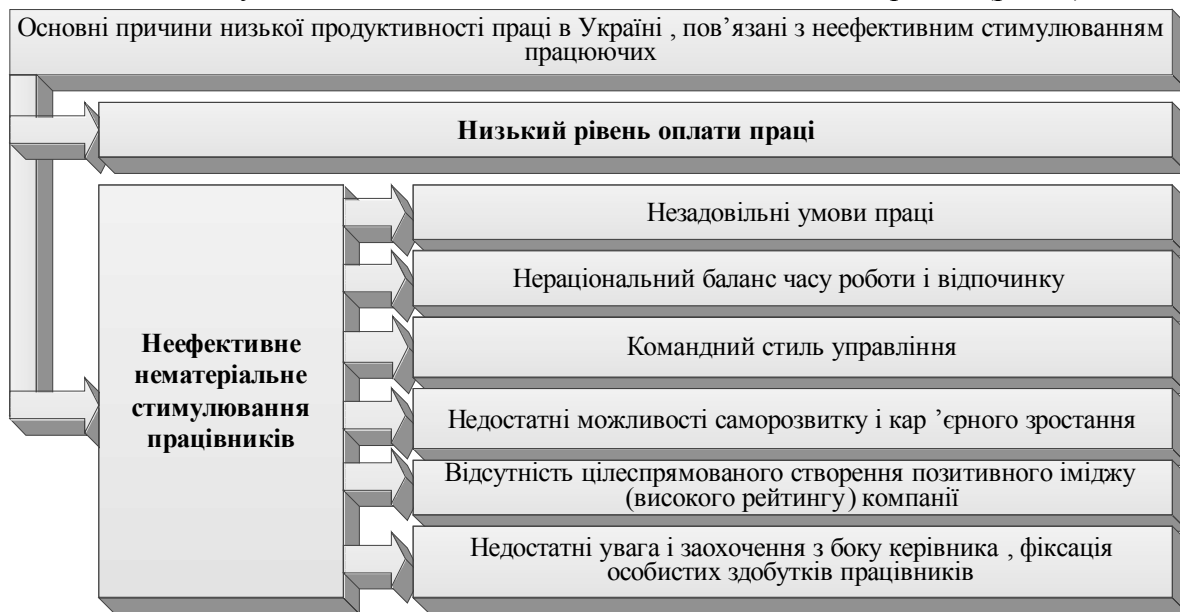


Рис. 4. Основні причини низької продуктивності праці в Україні, пов'язані з неефективним стимулюванням працівників

Джерело: складено автором.

Заробітна плата – основне джерело доходів населення в Україні (рис. 5). Для більшості осіб працездатного віку це фактично єдина можливість задоволення життєвих потреб. За достатньої кількості фінансових ресурсів, громадяни активно беруть участь в операціях на ринку грошей та ринку капіталу, поповнюють бюджет держави податковими та іншими платежами, створюючи передумови для розвитку національної економіки.

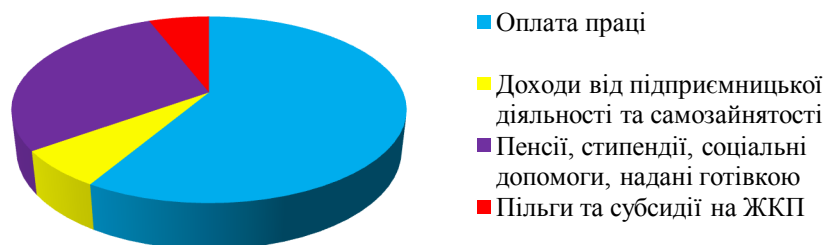


Рис. 5. Структура сукупних ресурсів домогосподарств за підсумками 2016 року

Джерело: складено автором на основі [14].

Мінімальний розмір оплати праці в нашій державі є значно меншим порівняно з країнами-членами ЄС (рис. 6) [15; 16]. Так, значення цього показника в Болгарії – державі з найменшою мінімальною заробітною платою серед країн спільноти – більше ніж вдвічі перевищує досліджуваний стандарт в Україні. Аналогічна ситуація прослідковується і для середньомісячної заробітної плати в нашій державі і країнах цієї спільноти [17].

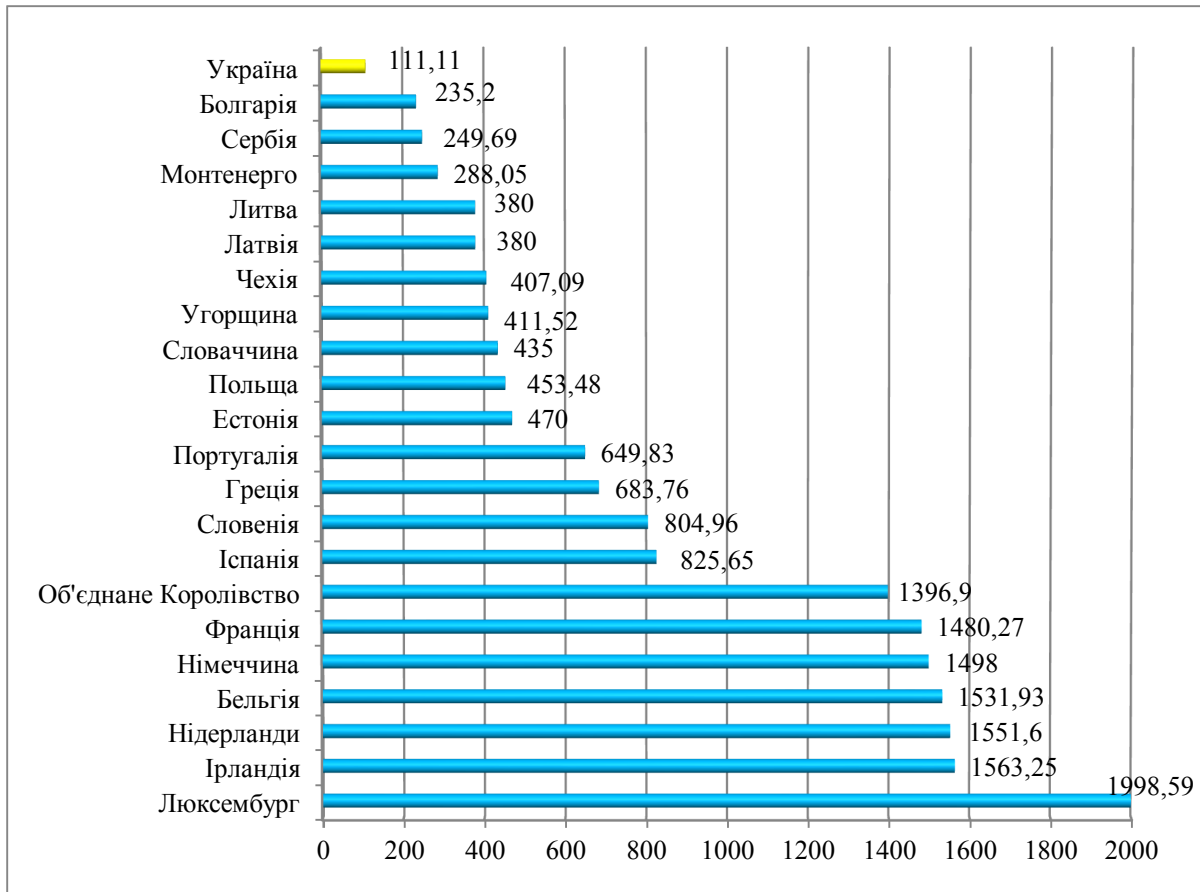


Рис. 6. Порівняння розміру мінімальної зарплатної плати у країнах-членах ЄС та Україні за підсумками 2016 року, євро

Джерело: складено автором на основі [15; 16].

Між рівнем оплати праці у країні та її продуктивністю, оцінюваною за ВВП на душу населення, існує взаємозв'язок: якщо збільшується зарплатня плата, продуктивність праці, як правило, зростає до можливого рівня, і навпаки – чим більше заробляє держава, тим більше може отримати кожен її працюючий. Така закономірність підтверджується аналітичними даними (рис. 7). Тобто обґрунтованим є підвищення оплати праці в Україні до значення, граничного для максимізації її ефективності даним фактором. Такі дії в поєднанні з вищезапропонованим комплексом заходів дозволять стимулювати зростання ВВП у нашій державі.

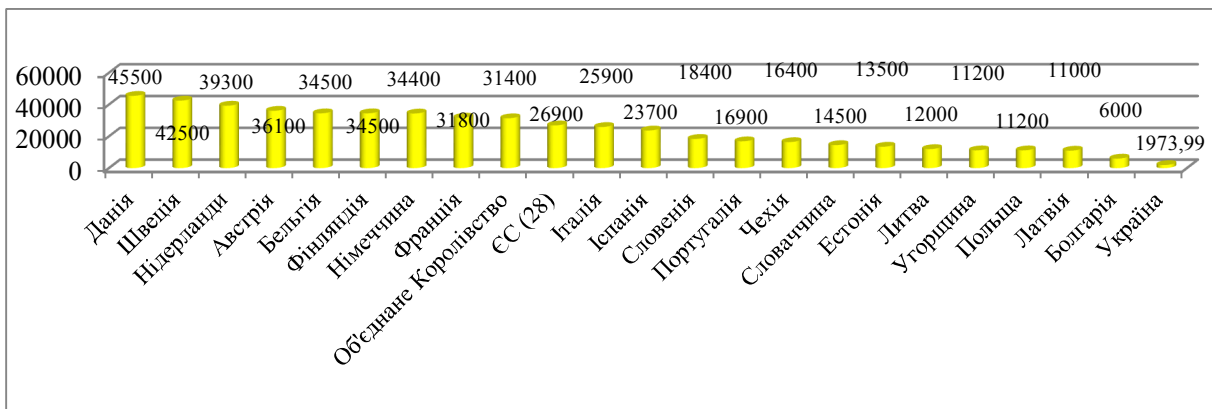


Рис. 7. Порівняння ВВП на душу населення у країнах-членах ЄС та Україні за підсумками 2016 року, євро

Джерело: складено автором на основі [16; 18; 19].

Не більш ефективним в Україні є і нематеріальне стимулювання праці. За офіційними даними компанії Nielsen, яка проводила дослідження щодо задоволеності громадян різних країн своєю роботою, 31 % українців незадоволені умовами праці, 43 % – балансом часу роботи і відпочинку, 20 % – колективом (однією з причин чого часто є недостатній рівень демократизації управління) [20].

Із метою більш детального вивчення локальної ситуації в місті Чернігові ми провели анкетне експрес-опитування, участь в якому взяли 100 респондентів. З них 31 % зазначили, що нематеріальне стимулювання праці фактично взагалі не використовується на їхній роботі, у 46 % випадків носить епізодичний характер, і лише у 23 % – постійний. Така ситуація, перш за все, демонструє неефективність менеджменту, адже більшість респондентів вважають, що належне нематеріальне стимулювання здатне підвищити продуктивність їхньої праці, тоді як нині близько у 40 % випадків проведені мотиваційні заходи є недієвими.

Відсутність нематеріального стимулювання працівників в Україні спричинила акцентування уваги переважно на грошову винагороду при виборі майбутньої професії та місця роботи. За офіційними даними Державної служби статистики України, протягом досліджуваних років сферами з найнижчим рівнем оплати праці залишалися охорона здоров'я, сільське господарство, діяльність у сфері допоміжного та адміністративного обслуговування, освіта; з найвищим – фінансова та страхова діяльність, інформація та телекомунікації, наукова та технічна діяльність (рис. 8).

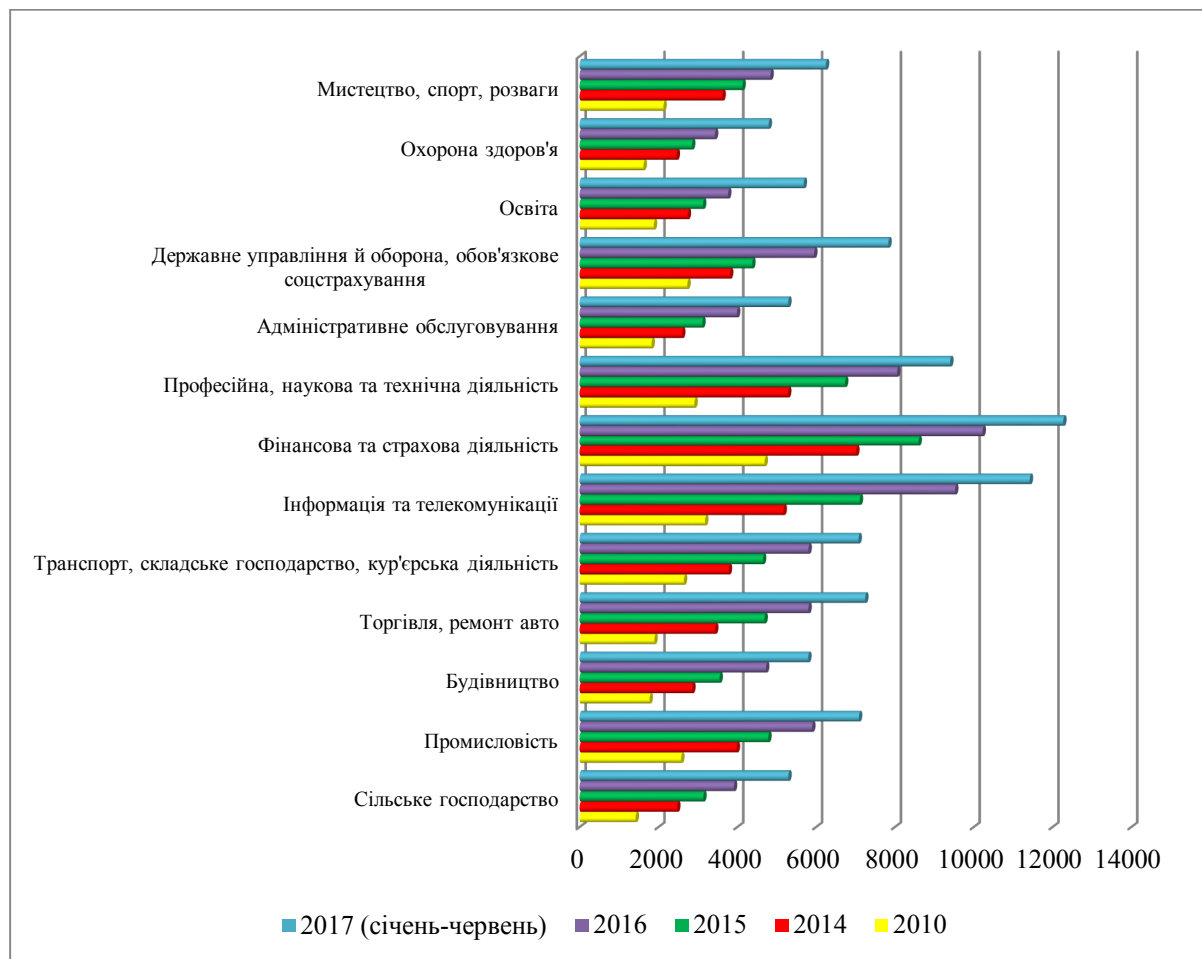


Рис. 8. Середньомісячна заробітна плата за найпоширенішими видами економічної діяльності, грн
Джерело: складено автором на основі [21].

Підтвердженням пріоритетності грошового фактора для працездатного населення України є дані дослідження компанії Nielsen, відповідно до яких найбільше респондентів-українців мріють працювати у сфері інформаційних технологій, фінансів, а також виробництва, торгівлі, туризму, що вважаються найприбутковішими для працівників з точки зору пристойної заробітної плати. Тоді як населення держав – членів ЄС часто віддає перевагу адмініструванню, сфері освіти, мистецтву, комунікаціям, соціальній сфері, роботі в уряді та адміністраціях, які здатні задовольнити аспекти гармонійного, всебічного розвитку працівника як особистості [13].

Така закономірність спричиняє масовий вступ абітурієнтів України на «вигідні» спеціальності, зокрема фінансового характеру. За індикаторний показник пропозиції робочої сили випускників різних освітніх рівнів доцільно обрати кількість «бакалаврів», більшість яких не продовжують навчання, на відміну від учнів, студентів коледжів, технікумів, училищ, а кількість випускників магістратури та її еквівалентів практично наближається до кількості бакалаврів, що здобуватимуть вищий освітній рівень. В університетах, академіях та інститутах напрямок підготовки «Економіка та підприємництво», за даними на початок 2016/17 навчального року, налічує 90 184 студенти, освітній рівень «бакалавр» отримали 45 094 особи, тоді як потреба роботодавців у працівниках сфери «Фінансова діяльність та страхування» станом на кінець червня 2016 року становила 400 осіб [24]. Навіть якщо врахувати попит на таких фахівців в інших галузях, більшість випускників зазначених спеціальностей залишаться без профільної роботи.

Загалом у 2016/17 навчальному році випущено з університетів, академій та інститутів – 318 639 осіб (за всіма освітніми рівнями) [22], тоді як сумарна потреба у працівниках становила 40 800 осіб. Тобто лише 12,8 % матимуть можливість працевлаштування, не говорячи про випускників коледжів, технікумів, училищ, загальноосвітніх закладів.

За офіційними даними, у 2016 році частка випускників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які отримали направлення на роботу, знизилася на 4,3 процентних пункти, порівняно з 2015 роком, і становила 17,6 % [22]. Якщо врахувати кумулятивне значення вакантних місць в Україні [26], то термін працевлаштування випускників університетів, академій та інститутів становитиме більше, ніж півроку, за умови нехтування іншими безробітними. На практиці ж перевага, звісно, надається працівникам з досвідом роботи. На жаль, рівень зайнятості нещодавніх випускників в Україні не досліджується, проте враховуючи частку випускників ЗОШ та ВНЗ у структурі безробітних за підсумками 2016 року (15,6 %), розрахуємо кількість таких безробітних – 261,69 тис. осіб. Тобто рівень зайнятості нещодавніх випускників в Україні значно нижчий, ніж у державах-членах ЄС (від 49,2 % у Греції до 96,6 % у Мальті) [23].

Комплексне врахування більшості цих аспектів можливе лише у процесі дослідження довгострокових загальних тенденцій розвитку національної економіки. Нині, в період активізації інтеграційних процесів України до ЄС, влада спрямовує зусилля на розвиток визначеного згідно з Законом України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» від 05.12.2012 року [25] переліку стратегічних для нашої держави напрямків до 2021 року. Логічним є припущення про перспективну потребу фахівців у цих сферах (рис. 8), праця яких очікувано буде високооплачуваною, а попит на робочу силу – досить значним.

Проте поки що незначна кількість ВНЗ України мають відповідні напрями підготовки, або ж пропонують навчання за рахунок коштів фізичних осіб (переважно значна сума для пересічного українця), на відміну від освітніх закладів країн-членів ЄС. Отримуємо парадоксальну ситуацію: наша держава стимулює вступ абітурієнтів на «непотрібні» їй з огляду на попит спеціальності, тоді як для розвитку визначених стратегічних інноваційних напрямів просто немає фахівців.

Це загострює проблему безробіття в Україні. Так, за підсумками 2016 року безробітне населення працездатного віку становило 1677,5 тис. осіб, що дещо нижче, ніж у кризовому 2014 році (рис. 9).

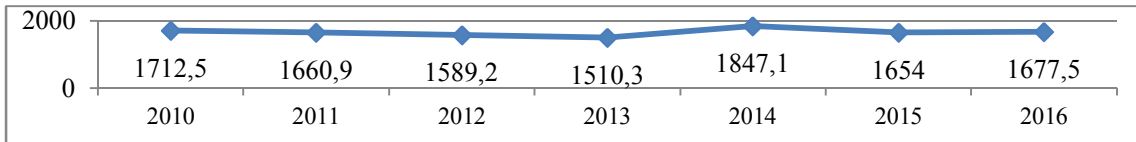


Рис. 9. Динаміка безробітного населення працездатного віку протягом 2010–2016 років, осіб
Джерело: складено автором на основі [10].

За методологією МОП, рівень безробіття в Україні на 3,2 процентних пункти (п.п.) перевищує середнє світове значення і на 0,3 п.п. – середнє значення серед держав-членів ЄС (28) (рис. 10).

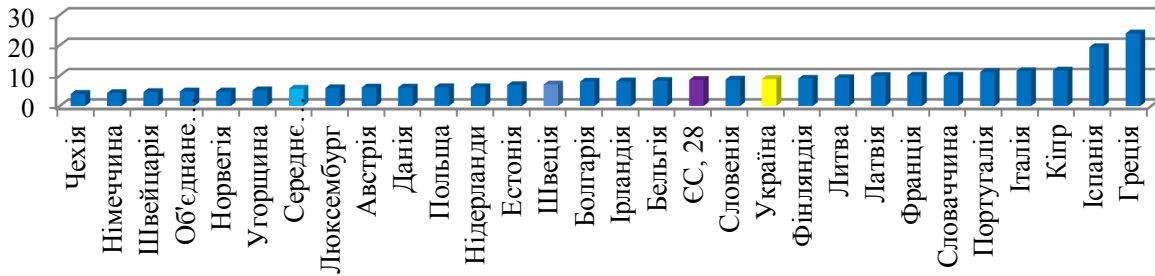


Рис. 10. Порівняння рівня безробіття в Україні та в державах-членах ЄС
Джерело: складено автором на основі [27].

Доцільно акцентувати увагу, що найбільша негативна амплітуда між кількістю зареєстрованих та працевлаштованих безробітних притаманна «бажанам» для українців галузям (рис. 11): фінансам та страхуванню, інформації та телекомунікаціям, професійній та науково-технічній діяльності. Останні дві сфери демонструють такі результати через зростання вимог до фахівців у зв'язку з технологічним розвитком, а не відсутністю попиту на них. Нині немає потреби й у державних управліннях та працівниках сфери соціального страхування, адміністративного обслуговування.



Рис. 11. Пропозиція та працевлаштування робочої сили в Україні за видами економічної діяльності
Джерело: складено автором на основі [28].

Натомість вакантні місця пропонують сфери охорони здоров'я та соціальної допомоги, тимчасового розміщення та організації харчування, транспорту, будівництва, переробної та добувної промисловості, сільського, лісового та рибного господарства.

За підсумками 2016 року 8 % середньооблікової кількості працівників знаходилися в умовах вимушеної неповної зайнятості: 2,1 % перебували у відпустках без збереження заробітної плати, 5,9 % – переведені з економічних причин на неповний робочий день [28]. Крім того, значною проблемою була заборгованість з виплати заробітної плати, яка становила 11 570 грн у середньому на одного працівника.

Незадовільний рівень оплати праці, відсутність нематеріального стимулювання робітників, невдалі пошуки роботи, заборгованість з виплати грошової винагороди змушують економічно активне населення України працювати нелегально або ж шукати кращих умов життя за кордоном. За даними 2016 року 15,1 % працюючих за наймом були зайняті неформально, серед працюючих не за наймом – 74,3 % [28].

Таке явище, крім позитивних моментів, містить негативні аспекти як для працівника (не нараховується трудовий та страховий стаж, відсутні гарантована відпустка та оплата лікарняного за рахунок підприємства при роботі за наймом тощо), так і для держави (тінізація податкових надходжень до бюджету, «несправедлива» виплата допомоги по безробіттю, тінізація бізнесу тощо).

Більшу частку неформально зайнятих становлять сільські мешканці, які часто не мають іншого виходу працевлаштуватись. Вони займаються переважно сільським, рибним та лісовим господарством, частка якого в загальній структурі неформальної зайнятості за видами економічної діяльності є найбільшою і становить 40,8 %. Нелегально працюють переважно особи з професійно-технічною освітою, представники найпростіших професій (наприклад, у сфері будівництва – 15,5 %, оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів – 20,9 %).

Загалом станом на червень 2012 року працювали чи шукали роботу за кордоном 1,2 млн осіб. Особливо гостро постало питання зовнішньої трудової міграції населення у 2014 році у зв'язку з загостренням політичної та економічної ситуації в Україні.

За даними ООН, лише у країнах – сусідах нашої держави 388,8 тис. українців до серпня 2015 року звернулися з проханням надати їм статус біженців. Комплексного діагностування проблеми трудової міграції українців протягом останніх років не проводилося. На сьогодні можна констатувати активізацію міграційних потоків працівників-громадян України до Польщі та інших держав-членів ЄС, зменшення частки пошуку місця роботи в Росії.

Більшість зовнішніх міграцій, пов'язаних з роботою, є коротко- та середньостроковими, значна частка таких осіб працює за кордоном нелегально [29]. Особливою проблемою для України є трудова міграція висококваліфікованих громадян, які, не маючи можливості реалізувати свій потенціал на Батьківщині, не отримуючи достойної заробітної плати, працюватимуть на добробут іншої держави, в той час як Україна «наймати-ме» закордонних фахівців за шалені кошти.

Виявлені під час дослідження проблеми функціонування ринку праці в Україні спричиняють порушення нормальної діяльності складових фінансового сектору держави. Зокрема, нагальним є питання дефіциту Пенсійного фонду, який протягом 2014–2016 років має тенденцію до зростання (рис. 12).

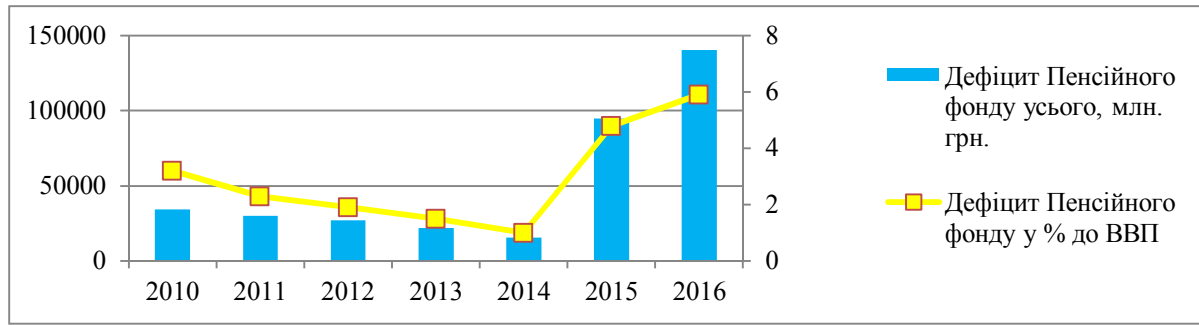


Рис. 12. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України усього у млн грн та у % до ВВП
Джерело: складено автором на основі [31].

За підсумками 2016 року дефіцит Пенсійного фонду України становив 140236 млн грн (5,9 % ВВП країни), причому значення цього показника на одного працюючого становило 8616 грн при середній заробітній платі 4482,35 грн за аналізований період [32]. Така ситуація є неприпустимою для розвинених держав, адже сприяє поглибленню кризових явищ в соціальній сфері та економіці країни.

Переважна частка дефіциту Пенсійного фонду України покривається за рахунок коштів Державного бюджету. Різке зростання обсягів таких видатків відбулося у 2015 році (у 6,46 разу більше порівняно з 2014 роком) (рис. 13). У 2016 році значення показника зросло ще в 1,5 разу. За підсумками 2016 року, сума коштів на покриття становила 142 586 млн грн при загальному обсязі видатків 684 743,4 млн грн, тобто 20,82 % [33].

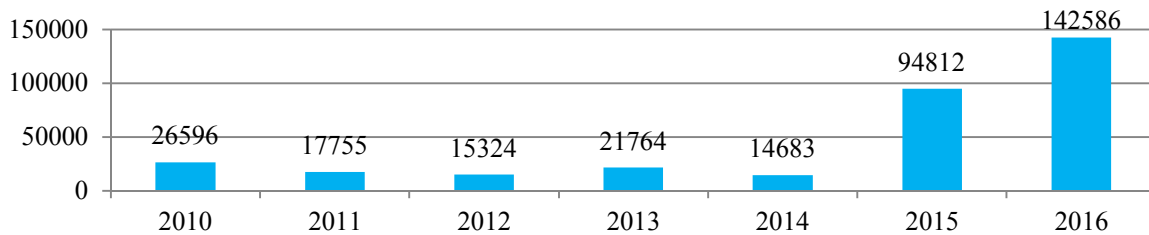


Рис. 13. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України, що покривається за рахунок коштів Державного бюджету, млн грн

Джерело: складено автором на основі [31].

Для порівняння обсяги видатків на оборону в 2016 році становили 59 348,9 млн грн, на освіту – 34 824,5 млн грн, на охорону здоров'я – 12 456,3 млн грн, на житлово-комунальне господарство – 12,5 млн грн (рис. 14). Тобто кошти Державного бюджету України, які могли б бути використані на виробництво сучасної військової техніки, підтримку підприємництва та розвиток інноваційних технологій у країні, модернізацію сфери охорони здоров'я, реалізацію програми енергозбереження, побудову системи сміттєпереробних заводів чи інші проблемні напрямки, нині спрямовуються на покриття дефіциту Пенсійного фонду України.



Рис. 14. Обсяги видатків Державного бюджету України в розрізі окремих статей за підсумками 2016 року, млн грн

Джерело: складено автором на основі [31; 33].

Висновки. Комплексне діагностування ринку праці в Україні дозволило виділити загальні проблеми, у тому числі ті, що спричиняють дефіцит Пенсійного фонду України:

- негативна динаміка економічно активного населення держави;
- зростання коефіцієнта навантаження на економічно активне населення;
- низький рівень продуктивності праці;
- незадовільне матеріальне стимулювання працівників;
- неефективне нематеріальне стимулювання;
- випуск перспективно безробітних осіб різних освітніх рівнів унаслідок популярності «вигідних» спеціальностей;
- необґрунтована політика держави щодо стимулювання вступу абітурієнтів на затребувані та інноваційні напрямки;
- вищий за нормальний для ринкової економіки (5–7 %) рівень безробіття;
- вимушена неповна зайнятість;
- неформальне працевлаштування;
- проблеми внутрішньої трудової міграції, пов'язаної з анексією АР Крим та проведенням АТО на Сході країни;
- зовнішня трудова міграція, зокрема «відтік мізків» тощо.

Ігнорування даних проблем стане гострою перешкодою інтеграції України до ЄС. З метою реформування та модернізації ринку праці доцільним є проведення відповідних заходів:

- розроблення нових та удосконалення існуючих планів розвитку національної економіки в контексті створення нових робочих місць [30]; підтримка державою приватних ініціатив, що сприятимуть реалізації таких програм;
- державне стимулювання підвищення рівня народжуваності в Україні з метою подолання демографічної кризи – основної причини зниження кількості ЕАН та зростання коефіцієнта навантаження на працездатних громадян;
- заохочення пенсіонерів до праці матеріальними та нематеріальними методами, зокрема в «непопулярних» серед молоді сферах;
- створення техніко-технологічного та правового базису зростання продуктивності праці;
- забезпечення належного рівня грошової винагороди;
- створення «справедливої» системи оплати праці з врахуванням кваліфікаційного рівня/розряду, продуктивності праці, стажу роботи, мобільності тощо;
- ефективне нематеріальне стимулювання: демократизація управління (позитивно для працівника в плані розвитку самостійності, можливості прояву ініціативи, відчуття власної значущості; для керівника – як метод оперативного вирішення питань фахівцями з глибоким розумінням їх сутності), збалансування часу роботи й відпочинку (з врахуванням індивідуальних фізіологічно-психологічних особливостей працівників), забезпечення саморозвитку колективу, покращення умов праці шляхом врахування практичних рекомендацій ергономіки, періодична фіксація власних здобутків працівників тощо [13];
- проведення обґрунтованої державної політики щодо стимулювання вступу абітурієнтів: обмеження бюджетних місць для спеціальностей, випускники яких ймовірно не знайдуть профільної роботи, підвищення плати для фізичних осіб за навчання на таких напрямках; зворотні заходи – для інноваційних стратегічних професій, що прогнозно визначені в статті, популяризація «професій майбутнього»; формування дієвого механізму професійної орієнтації;
- активізація програм перепідготовки безробітних, зокрема безкоштовних;
- правова відповідальність за неформальну зайнятість;

- надання пільг та допомоги у фермерській діяльності сільських мешканців, стимулювання розміщення виробництв у сільських поселеннях;
- розроблення обґрунтованого практичного плану виведення ринку праці не за наймом «з тіні»;
- надання допомоги внутрішньо переміщеним особам з АР Крим та зони проведення АТО, зокрема їх першочергове працевлаштування;
- стримування вище зазначеними заходами зовнішньої трудової міграції, зокрема «відтоку мізків» тощо.

Актуальним є використання методів держав-членів ЄС [8; 9], які функціонують за принципом «Стимулюємо інновації для забезпечення зайнятості населення»:

- реалізація програм зі зменшення бюрократії щодо відкриття інноваційних підприємств;
- втілення наукових розробок, заохочення патентування;
- зниження витрат та дії загрозливих факторів в інтелектуальній діяльності;
- створення центрів науково-технологічних розробок;
- підвищення позиції в рейтингу «Легкості ведення бізнесу»;
- підвищення підприємницької освіченості громадян;
- стимулювання подвійного навчання;
- підтримка при започаткуванні нового бізнесу;
- доступність кредиту;
- вдосконалення іноземних мовних навичок тощо.

Практичне втілення означених заходів у комплексі із забезпеченням дегінізації ринку праці, зростанням частки економічно активного населення держави, проведенням ефективної політики з працевлаштування безробітних, сприянням створенню нових робочих місць, забезпеченням належних умов праці та достойної заробітної плати тощо, дозволило б збільшити надходження до Пенсійного фонду України за рахунок зростання обсягів внесків працюючих.

Список використаних джерел

1. *Баришнікова О. Є.* Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку [Електронний ресурс] / О. Є. Баришнікова // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.
2. *Балановська Т. І.* Ринок праці: реалії і перспективи / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, Н. І. Драгнєва. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2012. – С. 17–23.
3. *Танасієнко Н. П.* Ринок праці в Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / Н. П. Танасієнко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6 (1). – С. 118–122.
4. *Шимченко Л. А.* Ринок праці в Україні: проблеми та складнощі реформування / Л. А. Шимченко // Економічний випуск університету. – 2011. – № 17/1. – С. 180–184.
5. *Онікієнко В. В.* Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 101–114.
6. *Сідоров В. І.* Функціонування та розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації / В. І. Сідоров, А. В. Медова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – № 19 (1.1). – С. 61–65.
7. *Слободчук М. С.* Вплив інтеграційних процесів на ринок праці України / М. С. Слободчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка». – 2014. – № 14. – С. 78–86.
8. *Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F.* A vibrant European labor market with full employment // IZA Journal of European Labor Studies, ISSN 2193-9012, Springer, Heidelberg. – 2014. – Vol. 3, Iss. 10. – Pp. 1–24.

9. *Scarpetta, Stefano et al. (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? // Intereconomics, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg. – 2012. – Vol. 47, Iss. 1. – Pp. 4–30.*

10. *Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

11. *Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція. Розподіл постійного населення України за статтю та віком [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

12. *Labour force participation rate – ILO modelled estimates / ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=15&_afLoop=2287693730935019&_afWindowMode=0&_afWindowId=154sqx1beg_1#!%40%40%3F_afWindowId%3D154sqx1beg_1%26_afLoop%3D2287693730935019%26MBI_ID%3D15%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D3nogosnwc_31.*

13. *Краснянська Ю. В. Вплив нематеріального стимулювання на ефективність праці / Ю. В. Краснянська // Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017 р.). – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 239–241.*

14. *Демографічна та соціальна статистика. Доходи та умови життя. Структура сукупних ресурсів [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

15. *Monthly minimum wages - bi-annual data / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.*

16. *Показники валютного ринку [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.*

17. *Earnings/ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=435&_afLoop=2108385950426&_afWindowMode=0&_afWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dazm6yxosy_4.*

18. *ВВП у 2016 році / Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

19. *Real GDP per capita, growth rate and totals / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec100&language=en>.*

20. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015 / Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.*

21. *Заробітна плата. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Оплата праці та соціально-трудова відносина [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

22. *Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності ВНЗ України». Освіта [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

23. *Employment rates of recent graduates / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00053&plugin=1>.*

24. *Потреба роботодавців у працівниках за видами економічної діяльності у 2016 році. Ринок праці. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

25. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.12.2012 року. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.*

26. *Попит та пропозиція робочої сили у 2016 році. Ринок праці. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

27. *Unemployment rate / ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=2&_adf.ctrl-state=26kciptdk_33&_afLoop=865159883879383&_afWindowMode=0&_afWindowId=26kciptdk_30#!%40%40%3F_afWindowId%3D26kciptdk_30%26_afLoop%3D865159883879383%26MBI_ID%3D2%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1bi5ce49n8_4.*

28. *Доповідь «Ринок праці 2016»*. Ринок праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. *Internal Displacement Map* / The UN Refugee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.
30. *Бутко М. П.* Проблеми регулювання регіональних ринків праці в Україні / М. П. Бутко, О. О. Зеленська // *Зайнятість та ринок праці*. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 15–21.
31. *Дефіцит* Пенсійного фонду. Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/deficit/pension>.
32. *Затверджено* показник середньої заробітної плати [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=276275&cat_id=95535.
33. *Показники* виконання бюджету України 2015/2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vikonannia-biudzhetu-ukrainy--rik?category=bjudzhet&subcategory=bjudzhet-potochnogo-roku>.

References

1. Baryshnikova, O.Ye. (2015). Rynok pratsi Ukrainy: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku [The labor market: the trends and particularities of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, № 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.
2. Balanovska, T.I., Hohulia, O.P., Drahnieva, N.I. (2012). *Rynok pratsi: realii i perspektyvy* [The labor market: realities and perspectives]. Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, pp. 17–23 (in Ukrainian).
3. Tanasiienko, N.P. (2011). Rynok pratsi v Ukraini: stan, tendentsii ta problemy rozvytku [Labor market in Ukraine: state, trends and development problems]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi national university*, № 6 (1). pp. 118–122 (in Ukrainian).
4. Shymchenko, L.A. (2011). Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta skladnoshchi reformuvannia [Labor market in Ukraine: the problems and difficulties of reform]. *Ekonomichnyi vypusk universytetu – Economic release of the university*, № 17/1, pp. 180–184 (in Ukrainian).
5. Onikiienko, V.V. (2006). Priorytety sotsializatsii rynku pratsi v umovakh rynkovoї stabilizatsii ta hlobalizatsii natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Priorities of the socialization of the labor market in the conditions of market stabilization and globalization of the national economy of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, № 2, pp. 101–114 (in Ukrainian).
6. Sidorov, V.I., Medova, A.V. (2014). Funktsionuvannia ta rozvytok svitovoho rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii [Operation and development of the world labor market in the context of globalization]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova – Odesa National University Herald*, № 19 (1.1), pp. 61–65 (in Ukrainian).
7. Slobodchuk, M.S. (2014). Vplyv intehratsiinykh protsesiv na rynek pratsi Ukrainy [Influence of integration processes in Ukraine labor market]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «Ekonomika» – Proceedings of Kharkiv National Pedagogical University GS Pans: Economy*, № 14, pp. 78–86 (in Ukrainian).
8. Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F. (2014). A vibrant European labor market with full employment. *IZA Journal of European Labor Studies*, ISSN 2193-9012, Springer, Heidelberg, Vol. 3, Iss. 10, pp. 1–24.
9. Scarpetta, Stefano et al. (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? *Intereconomics*, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, Vol. 47, Iss. 1, pp. 4–30.
10. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Rynek pratsi. Zainiatist ta bezrobittia. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Demographic and social statistics. Labor market. Employment and unemployment. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Naseleння ta mihratsiia. Rozpodil postoiinoho naseleння Ukrainy za stattiu ta vikom [Demographic and social statistics. Population and migration. Distribution of permanent population of Ukraine by sex and age]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Labour force participation rate – ILO modelled estimates / ILO. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=15&_afLoop=2287693730935019&_afWindowMode=0&_afWindowId=154sqx1beg_1#%40%40%3F_afWindowId%3D154sqx1beg_1%26_afLoop%3D2287693730935019%26MBI_ID%3D15%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D3nogosnwc_31.

13. Krasnianska, Yu.V. (2017). Vplyv nematerialnoho stymuliuвання na efektyvnist pratsi [Impact of non-material incentives on labor efficiency]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh "Yunist nauky – 2017: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva"* – International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists "Youth of science - 2017: socio-economic and humanitarian aspects of society development" (Chernihiv, April 26-27, 2017). Chernihiv: ChNTU, pp. 239–241 (in Ukrainian).
14. Demografichna ta sotsialna statystyka. Dokhody ta umovy zhyttia. Struktura sukupnykh resursiv [Demographic and social statistics. Revenues and living conditions. Structure of aggregate resources]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Monthly minimum wages – bi-annual data / Eurostat. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.
16. Pokaznyky valiutnoho rynku [Indicators of the currency market]. *The National Bank of Ukraine*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.
17. Earnings/ILO. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=435&_afLoop=2108385950426&_afWindowMode=0&_afWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dazm6yxosy_4.
18. *VVP u 2016 rotsi [GDP in 2016]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. *Real GDP per capita, growth rate and totals / Eurostat*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec100&language=en>.
20. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015 / Nielsen*. Retrieved from <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.
21. Zarobitna plata. Demografichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi. Oplata pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Salary. Demographic and social statistics. Labor market. Payment of labor and social-labor relations]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Statystychnyi biuletен «Osnovni pokaznyky diialnosti VNZ Ukrainy». Osvita [Statistical bulletin "Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine". Education]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
23. Employment rates of recent graduates / Eurostat. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00053&plugin=1>.
24. Potreba robotodavtsiv u pratsivnykakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2016 rotsi. Rynok pratsi. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [The need for employers in workers by type of economic activity in 2016. Labor market. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. *Pro priorytetni napriamky innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.12.2012 roku [On the Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine on 05.12.2012]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
26. Popyt ta propozytsiia robochoi syly u 2016 rotsi. Rynok pratsi. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Demand and labor supply in 2016. Labor market. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
27. *Unemployment rate / ILO*. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=2&_adf.ctrl-state=26kciptdk_33&_afLoop=865159883879383&_afWindowMode=0&_afWindowId=26kciptdk_30#!%40%40%3F_afWindowId%3D26kciptdk_30%26_afLoop%3D865159883879383%26MBI_ID%3D2%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1bi5ce49n8_4.
28. *Dopovid «Rynok pratsi 2016». Rynok pratsi [Report "Labor Market 2016". Labor market]*. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. *Internal Displacement Map / The UN Refugee Agency*. Retrieved from <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.
30. Butko, M.P., Zelenska, O.O. (2008). Problemy rehuliuвання rehionalnykh rynkiv pratsi v Ukraini [Problems of regulation of regional labor markets in Ukraine]. *Zainiatist ta rynok pratsi – Employment and labor market*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 15–21 (in Ukrainian).

31. *Defitsyt Pensiinoho fondu. Tsina derzhavy [Pension Fund deficit. Price of the state]*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/deficit/pension>.

32. *Zatverdzheno pokaznyk serednoi zarobitnoi platy [Approved average salary]. Pension Fund of Ukraine*. Retrieved from http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=276275&cat_id=95535.

33. *Pokaznyky vykonannia biudzhetu Ukrainy 2015/2016 rik [Indicators for the implementation of the budget of Ukraine 2015/2016 year]. Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vykonannia-biudzhetu-ukrainy--rik?category=bjudzhet&subcategory=bjudzhet-potochnogo-roku>.

Зеленська Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Зеленская Елена Александровна – кандидат экономических наук, профессор кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zelenska Olena – PhD in Economics, Professor of the Department of Finance and Financial and Economic Security, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Krasnianska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com